

Горан М. МАКСИМОВИЋ
НОВО ИЗДАЊЕ
ЉУБЕНА КАРАВЕЛОВА
НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Филозофски факултет
 Универзитет у Нишу

Љубен Каравелов, *Је ли крива судбина? Књижевна и публицистичка дела на српском језику*. Приредио, студију и коментаре написао Александар Пејчић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019.

Критичко издање књижевних и публицистичких радова бугарског књижевника Љубена Каравелова (1834–1879), које је приредио за штампу др Александар Пејчић, научни сарадник Института за књижевност и уметност у Београду, обухвата текстове које је овај аутор стварао на српском језику док је живио и радио у Београду и Новом Саду (1867–1871), а који су били намијењени српској публици. Претходно издање Каравелових дјела на српском језику објављено је прије готово 80 година под насловом *Српске приповијетке*, као публикација „Југословенско-бугарске лиге“ из 1939. године. У тој књизи обухваћена је само Каравелова приповиједна и документарна проза, а приредио ју је за штампу Сава Милутиновић, док је студију о животу и раду Љубена Каравелова написао Тодор Марковић, а предговор издању урадио је Миодраг Ибровац.

Познато је да је књижевна, културна, публицистичка и политичка дјелатност Љубена Каравелова у српској средини, прије свега у Београду и Новом Саду, била веома значајна и да је оставила резултате у конституисању програмског и критичког реализма у српској књижевности, кроз стварање приповједака и романа из српског живота, у заснивању српске реалистичке књижевне критике, као и на пољу политичког живота заступајући идеје јужнословенског братства и сарадње. Упркос томе, Каравелова дјела и поред појединих релевантних критичких расправа, нису добила каснија издања, осим оног из 1939. године, тако да је овај писац и културни радник данас недовољно познат српској јавности. Постојеће издање из 1939. године обухватило је приповијетке, роман и дио документарне прозе Љубена Каравелова, али је остало текстолошки недовршено јер није увијек поштовало изворност текстова и посљедњу ауторску вољу, а направљени су и бројни коректорски и штампарски пропусти. Огледало се то у недопустивој промјени облика ријечи, у замјени појединих ријечи другима, у безразложном изостављању појединих ријечи, дијелова реченица чак и читавих пасуса и сл.

Руковођен свим наведеним чињеницама, др Александар Пејчић се одлучио на приређивање критичког издања дјела Љубена Каравелова. Полазећи од текстова које је овај писац штампао за живота, Пејчић је у засебној књизи окупио цјеловите, оригиналне верзије његових приповједака, романа и документарне прозе, али и књижевне критике и појединих чланака који нису били објављени у издању из 1939. године. Поред уводног коментара о издању и предговора „Јужнословенски пут (живот и рад у Београду и Новом Саду)“, Александар Пејчић је текстове Љубена Каравелова распоредио на сљедећи начин. Најприје је хронолошким редом уврстио три приповијетке („Сока“, „Торка судбина“, „Наказао је Бог“) и роман *Је ли крива судбина?* с додатком у коме се налази и други дио романа *Је ли крива судбина?*, а затим је на истом принципу уврштена документарна проза („Из мртвог дома“) и читав низ критичких текстова, дописа и чланака. Међу критичким текстовима издвајамо: „Српска књижевност: Историја народног образовања код Срба (А. Васиљевић)“, „Књижевне новости: Српски цар Стјепане или смрт Душанова“, „Књижевност: Критика“. Међу чланцима издвајамо расправе: „Сиротиња и голотиња“, „У Београду, 12. маја“, „Срби, Бугари, бугарски лист ‘Народност’ и хрватски ‘Позор’, «Одговор г. Беговићу“, „Шта нам је нужно?“; „Браћо моја!“, „Неколико речи у своје оправдање брату Р.“, „Бугарски фанариоти и југословенска слобода“. Издање је обухватило и неколико дописа („Одеса, 20. август 1869“, „Одеса 28. августа 1869“, „Телеграм Антонију Хаџићу“, „Београд, 18. марта“, „Букурешт, 14. Априла“), као и писама и факсимила писама (Матици српској, Антонију Хаџићу, Алимпију Васиљевићу, Јовану Ристићу и Настасу Петровићу).

Посебан, други сегмент овог издања указује на начела приређивања, прије свега на правопис и стилско-језичке особености уврштених текстова. Односи се то прије свега на рукопис романа *Је ли крива судбина?* и његове варијанте, као и на неауторизоване верзије постхумних издања појединих текстова: „Сока“, „Горка судбина“, „Наказао је Бог“, „Из мртвог дома“. Наведени сегмент приређивачког рада и успостављање одговарајућих текстолошких начела је утолико сложенији ако имамо у виду чињеницу да у случају Каравелова не само да нема сачуваних аутографа већ и због тога да је изворно писао на руском и бугарском језику, уз употребу појединих српских облика, па су потом ти књижевноумјетнички и публицистички текстови превођени на српски језик уз његово учешће.

На крају издања налази се текст поговора „Љубен Каравелов и српска књижевност“ др Александра Пејчића, као и бројни и веома корисни додаци (Хронологија живота и рада Љубена Каравелова, Библиографија, Индекс имена, Речник мање познатих речи, Попис илустрација, Литература и сл.). Ради потпунијег и лакшег информисања и праћења, у фуснотама основних текстова на мјестима гдје се наводе

данас мање познате историјске личности (књижевници, научници, државници) пружена су драгоцјена биографска обавјештења и сл.

За наслов овог критичког издања, Пејчић је одабрао роман Љубена Каравелова *Је ли крива судбина?* који је, као што је познато, најприје штампан у листу *Матиница* (1868–1869), а затим објављен и у засебној књизи 1869. године. Реч је о свакако најпознатијем прозном тексту Љубена Каравелова на српском језику, што онда и оправдава приређивачево одређење да наслов читавог овог издања назове по овом дјелу. Међутим, роман је касније добио и свој недовршени наставак, тј. почетак другог дијела, који је приредио за штампу бугарски колега Илија Конев (1952, 1955), али се Пејчић у свом приређивању определио само за штампање основног/канонског текста уз навођење извора.

Посебно наглашавамо да је у „Начелима приређивања књижевних дела Љубена Каравелова на српском језику“ Пејчић детаљно образложио изабрана текстолошка рјешења, да је указао на однос објављених изворних верзија текстова са сачуваним варијантама и неауторизованим верзијама. У поглављу „Правопис – стилско-језичке особености“, Пејчић је указао на правописне и стилске одлике текстова, на битне особености тадашње правописне праксе, а затим је објаснио како је разријешо поједине језичке недоумице. Такође наглашавамо да је уз текст сваке објављене приповијетке с њеним варијантама, Пејчић у „посебним напоменама“ пружио детаљне текстолошке и библиографске податке, тако да читалац на једном месту добија увид у све приређивачке напомене, коментаре и варијанте, као и приређене верзије текстова.

Важно је на крају овог осврта укратко нагласити и важност текста поговора, научне расправе „Љубен Каравелов и српска књижевност“, коју је како смо претходно рекли написао приређивач др Александар Пејчић, а у којој је дато књижевноисторијско и поетичко мјесто овога писца у српској књижевности на прелазу између романтизма и реализма, као и истраживање српско-бугарских књижевних и културних веза у 19. вијеку. Наглашено је, на примјер, да Каравелов међу првима уводи у српску реалистичку прозу тему београдског живота, градску културу, која је била тек у развоју, да је све то праћено процесом индивидуализације (одвајања од колектива и колективне свијести), вишим степеном друштвене и породичне слободе, као и еманципованости. Можда баш зато Каравелов у својим текстовима бира угрожене и обесправљене јунаке, а приповједача профилише у духу програмских начела реализма, залажући се за нови тип образованог појединца, критички настројеног према наслеђеним културним обрасцима као што су сујевјерје и разнолике легендарне мистификације историје. С друге стране, тај издвојени појединац је притом прилично апологетски окренут народној/фолклорној култури као извору живота, аркадијској представи

морала и врлине као пожељних вриједности. Пејчић као посебан мотивски комплекс у дјелу Љубена Каравелова издваја еманципацију жена, као и ослобађање српског и бугарског народа из турског ропства. Писане у духу руских социјалистичких мислилаца Чернишевског, Доброљубова и Писарева, идеје Љубена Каравелова биле су готово превратничке, поготово онда кад се залагао за друштвену једнакост полова, где би и женама био отворен пут ка јавним улогама, друштвеним занимањима, па би и оне, привређујући, могле да се остваре као личности и не би биле подложне апсолутној власти мушкараца и обичајном праву патријархалног друштва, којем су, истине ради, морали беспоговорно да се повинују и мушки чланови те заједнице. Пејчић у тој равни указује и на изразите везе текста Љубена Каравелова и нашег Светозара Марковића јер је у својим програмским текстовима Марковић на страницама *Младе Србадије* и *Матице* заступао веома сродне идеје.

У тексту поговора Пејчић се посебно позабавио друштвено-политичким чланцима Љубена Каравелова. Притом наглашава да је Каравелов непоколебљиво заступао идеју о нужности сарадње Бугара и Срба на пољу ослобођења од Турака, али и идеју да друштвени напредак захтијева демократско уређење новоослобођених држава на принципима закона, правде и слободе. У противном, могло би се десити да домаћи, српски и бугарски, владари само формално замијене претходну окупациону турску власт и да наставе на сличан начин да угњетавају сопствене народе. Каравелов је заговарао и ширу конфедерацију словенских народа јер је у таквом јединству видио једини начин да се словенски народи одупру будућим завојевачима (Аустријанцима, Немцима и Енглезима). Пејчић потенцира чињеницу да је Каравелов посматрао Сједињене Америчке Државе на идеалистички начин, као врхунац цивилизацијског и културног напретка и узорни модел федеративне државе, да је указивао на „принцип слободе“ на коме су основане САД, али да је превиђао чињеницу да су ти државотворни темељи били постављени на злочинима и истребљивању старосједилаца Индијанаца, те на робовласничком положају Афроамериканаца и сл.

Као друго важно питање у друштвено-политичким чланцима Љубена Каравелова, Пејчић издваја његов „негативан однос према Турцима“. Због радикалног става Љубена Каравелова у чланку „Браћо моја“, објављеног у *Застави* 1869. године, да су сви Турци у културном погледу заостали, да су злочинци и нељуди, развила се и мала полемика са Светозаром Милетићем, који је заступао космополитска и хуманистичка начела и противио се генерализованим закључцима чврсто увјерен да се никако не смије изједначавати људскост појединца са једним државним системом који је у свом темељу био окупаторски и заснован на угњетавању и злочинима. Упркос томе што су полемичари остали на својим непомирљивим

почетним стајалиштима, Пејчић констатује да се „пре може разумети него осудити Каравеловљево мишљење“ зато што је заиста било утемељено на добром познавању реалног живота, као и начина на који је „исламска вера“ дјеловала на национални идентитет преобраћених народа. За Каравелова те ужасне посљедице преобраћања националног у вјерски идентитет биле су највидљивије на простору Босне и Херцеговине што се одразило на вишевијековне крваве сукобе некада етнички јединственог српског народа који је под турском управо непомирљиво подијељен вјером. Пејчић је на крају поговора нагласио да је упркос повременом идејном радикализму, Каравелов ипак заступао крајње хуманистички став да се „једино образовањем и васпитањем на хуманим основама може доћи до зближавања суседних народа, па и Словена са Турцима“.

Критичко издање књижевних и публицистичких радова бугарског књижевника Љубена Каравелова, које је приредио за штампу др Александар Пејчић, а које обухвата текстове које је овај аутор стварао на српском језику док је живио и радио у Београду и Новом Саду (1867–1871), урађено је на веома квалитетан и поуздан начин. Штампање овог дјела изнова је књижевној и научној публици приближило овога скрајнутог писца, а самим тим је отворило простор за обнављање интересовања за нова тумачења његовог запаженог дјела, као и за нова истраживања српско-бугарских књижевних и културних веза у 19. вијеку.